

IDEEA DE STRĂIN ÎN OPERA LUI LIVIU REBREANU (The Idea of a Foreigner in the Work of Liviu Rebreanu)

Conf. dr. Maria-Tereza Pirău

Abstract

Considering the ethnic categories alone, others than the Romanians, the repertoire of the foreigners populating Liviu Rebreanu's work is already impressive: it is about more than 21 ethnic groups spread over in his novels, short stories, plays, and notes of journeys.

Yet, the ethnic sense mentioned is not the only one in which the idea of a stranger gets objectified in Rebreanu's work. In addition to this there is the political sense, the psychiatric one, and the metaphysical one. Thus for instance an obsessing topic of the work is the Romanian as a foreigner – as an alien – in one's own country found under occupation or torn into separate and consequently "foreign" territories.

Having to face such a complex offer, the present work comes to illustrate some of the senses in which the idea of a foreigner is used in the work of the Transylvanian writer and it identifies, within the context of the same work, three paradoxes of alienation: the paradox of duty, the paradox of the renegade, and the paradox of the enemy.

Key words: *stranger of a different ethnic group, the Romanian as a foreigner, the pathological stranger, the metastranger; paradox of duty, paradox of the renegade, paradox of the enemy.*

I. IPOSTAZE ALE STRĂINULUI ÎN OPERA LUI REBREANU

Punerea problemei

Cadrul în care se petrece acțiunea romanelor și nuvelor lui Liviu Rebreanu este spațiul românesc și, cu puține excepții (cum sunt, de pildă, nuvelele „*Idilă la țară*”, „*Ițic Ștrul dezertor*”, „*Cumpăna dreptății*”, sau piesa „*Jidanul*”), marea majoritate a personajelor principale create de către scriitor sunt români. Totuși, la o lectură globală a operei, ne dăm seama că dramele și bucuriile acestor personaje - frământările și revelațiile, iluziile și deziluziile lor, conflictele în care sunt surprinse, pasiunile lor profunde, implacabile, devoratoare de destine, atemporale chiar – *toate se petrec într-un spațiu populat și de alte neamuri sau, cel puțin, într-unul atins de spiritualitatea lor.*

În ceea ce privește romanele, de exemplu, cadrul în care se desfășoară acțiunea acestora este unul explicit sau implicit multicultural. Astfel, în Bucureștiul începutului de secol XX, în care se întâmplă evenimentele din *Jar*”, „*Ciuleandra*” „*Gorila*”, „*Adam și Eva*” și unde se țes o bună parte din intrigile „*Răscoalei*”, „*se vânzolea o lume pestriță într-un amestec oriental*”: români majoritari și „*servitoare în costume țărănești ungurești*”, „*bulgari de lux cu clopoței de alamă, turci cu acadele...*”

(„Răscoala”, 2007, pg.13), armeni („Răscoala”), ruși („Adam și Eva”), nemți („Gorila”, „Răscoala”) și evrei („Răscoala”, „Gorila”). Membrii familiilor din înalta societate românească vorbesc între ei franțuzește, tinerii își fac studiile în străinătate (v. „Ciuleandra”), iar copiii sunt educați de către guvernante aduse de pe alte meleaguri (v. „Gorila”).

În zona Argeșului, în care se desfășoară evenimentele din „Răscoala” și „Amândoi” trăiesc, alături de români, evrei, greci și bulgari.

În romanele care descriu mediul transilvan - fie că e vorba de Marele Principat al Transilvaniei de la sfârșitul secolului XVIII, fie de Ardealul dinainte sau din timpul primului război mondial - trăiesc, alături de români, unguri, evrei, sași, secui și țigani. Uneori e vorba de localități întregi populate de alte neamuri. Așa de pildă, orașele Abrud și Aiud sunt percepute de către răsculații lui Horia din „Crăișorul” ca fiind adevărate „cuiburi ungurești” („Crăișorul”, 2006, pg. 88; 94). La mică distanță de localitatea Pripas, în care se desfășoară acțiunea din „Ion”, se află Jidovița, un sat evreiesc; despre orașelul Lechința ni se spune, în același roman, că e „cam cât Armadia, însă împestrițat cu toate neamurile” („Ion”, 2007, pg.122). În sfârșit, tânărul Titu, mândria familiei Herdelea, schimbă în regiunea natală, trei licee: unul românesc, altul unguresc și un al treilea săsesc.

Pe frontul de război din „Pădurea spânzuraților” multiculturalitatea e în așa măsură la ea acasă încât locotenentul Varga poate să spună: „tu [Gross n.n.] ești ovreu domnul căpitan e ceh, doctorul de colea e german, Cervenco e rutean, Bologa e român, eu sunt ungur...Tu ce ești băiete?...ce neam ești?”

- Croat, să trăiești!” („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg.46).

Multiculturală este și populația de călători, angajați feroviari, vameși, hamali, funcționari, artiști, personal al muzeelor, personalități politice, ș.a.m.d. care dă viață cărții de călătorii a scriitorului, „Metropole”.

Un loc aparte în seria personajelor rebreniene îl ocupă profesorul Toma Novac personajul principal al romanului „Adam și Eva”. El ne este prezentat de către scriitor, într-o manieră cât se poate de intuitivă, ca fiind, *șapte străini într-unul* – altfel spus o unitate în multiculturalitate.

Sintetizând, repertoriul străinilor (în sensul de nonromâni) care populează opera lui Rebreanu numără peste cele 21 de etnii menționate în tabelul de mai jos (v. Tabel nr. 1). Am reținut în acest tabel doar acele categorii etnice care, fie apar în mai multe scrieri, fie, dacă apar într-una singură, personajul sau personajele au o greutate specială în desfășurarea evenimentelor narate.

Tab. 1. Etnici străini în opera lui L. Rebreanu

Nr. Crt	Etnici străini	Exemple de opere în care apar personaje de această etnie sau referiri la etnie
1.	Evrei	„Cuibul visurilor”, „Ion”, „Cumpăna dreptății”, „Calvarul”, „Metropole”, „Ițic Ștrul dezertor”, „Jidanul” „Ocrotitorul”, „Răscoala” „Pădurea spânzuraților”, „Gorila”
2.	Unguri	„Cuibul visurilor”, „Ion”, „Calvarul”, „Crăișorul”, „Răscoala”, „Ocrotitorul” „Pădurea spânzuraților”, „Metropole” „Catastrofa”
3.	Secui	„Crăișorul” „Catastrofa”
4.	Sași	„Hora morții”, „Ion” „Pădurea spânzuraților” „Crăișorul”
5.	Țigani	„Cuibul visurilor”, „Ion”,
6.	Bulgari	„Amândoi” „Metropole”
7.	Sârbi	„Catastrofa” „Metropole”
8.	Greci	„Răscoala”
9.	Armeni	„Idila de la țară”, „Răscoala”
10.	Muscali	„Hora morții”, „Catastrofa”, „Pădurea spânzuraților” „Adam și Eva”
11.	Ruteni	„Metropole” „Pădurea spânzuraților”
12.	Italieni	„Metropole”
13.	Nemți	„Adam și Eva” „Metropole” „Pădurea spânzuraților” „Gorila”
15.	Egipteni	„Adam și Eva”
16.	Sumerieni	„Adam și Eva”
17.	Romani	„Adam și Eva”
18.	Indieni	„Adam și Eva”
19.	Francezi	„Adam și Eva”, „Metropole”
20.	Cehi	„Pădurea spânzuraților”
21.	Polonezi	„Pădurea spânzuraților”, „Metropole”, „Adam și Eva”

Dar, ideea de străin în opera lui Liviu Rebreanu, nu se limitează doar la sensul de categorii etnice, altele decât românii.

Românul însuși apare ca străin în diferite situații: de pildă ca turist, ca emigrant, ca funcționar în cadrul legațiilor străine (v. *Metropole*), ca fugar ardelean în România dinaintea primului război mondial (v. „*Răscoala*”, „*Calvarul*”), ca alienat într-o lume ostilă. Românul poate apare, de asemenea, ca alter ego al străinului cum e, de pildă, cazul cuplului Svoboda-Bologa din „*Pădurea spânzuraților*” și al personajului principal din „*Adam și Eva*”. Acesta din urmă – profesorul universitar Toma Novac - apare, cumva, ca fiind „locuit” de străinii care s-au reîncarnat în el.

Sintetizând, străinul în opera lui Liviu Rebreanu, apare în patru ipostaze: străinul de altă etnie (concețean sau cetățean străin), românul ca străin, înstrăinatul patologic și metastrăinul (v. *Tabelul nr. 2.*).

Când vorbim despre *ideea de străin în opera lui Liviu Rebreanu*, apare evident faptul că, fiecărei ipostaze din cele menționate mai jos îi poate fi atașat câte *un sens corespunzător*.

În cele ce urmează, voi ilustra câteva dintre chipurile și modurile în care aceste sensuri se obiectivează în opera rebreniană. De asemenea, în a

doua parte a lucrării, voi supune atenției cititorului trei paradoxuri ale străinătății identificate în contextul aceleiași opere.

Tabel nr.2 Ipostaze ale străinului în operaii L.Rebreanu

Nr. Crt.	Ipostaze ale străinului	Exemple, ilustrări personaje
1.	Străinul de altă etnie (nonromânul: concetățeanul de altă etnie și cetățeanul străin)	- cârciumarul evreu Avrum, învățătorul evreu Lang și soția acestuia unguroaica Roza, săsoaica poreclită „drăguța tatii” și iubită de toată familia Herdelea, etc. („Ion”); - pantofarul evreu Mendelson, șoferul neamț Rudolf („Răscoala”); - proprietăreasa evreică din „Ocotitorul”. - ucrainianul cu nume „imposibil de reținut” din trenul care-l duce pe scriitor la Berlin, conductori de tren, vameși, cetățeni (polonezi, italieni, germani, sârbi, francezi, etc („Metropole”);
2.	Românul ca străin	- slujbașii de la legațiile străine (Metropole) - emigrantul român devenit pantofar America („Metropole”) - românul (ardelean)- străin în România dinaintea primului război mondial: Titu Herdelea („Răscoala”), Remus Lunceanu („Calvarul”);
3.	Înstrăinatul patologic (alienatul)	-Puiu Faranga din „Ciuleandra” Ana din „Ion”, Remus Lunceanu din „Calvarul”
4.	Metastrăinul	„întrupările” profesorului Toma Novac: indianul Mahavira, egipteanul Unamonu, sumerianul Gungunum, romanul Axius, călugărul german Adeodatus (Hans), francezul Gaston („Adam și Eva”)

Străinul de altă etnie

După cum aflăm din „Amândoi”, la sfârșitul secolului XIX, începutul secolului XX, din sudul Dunării veneau în România **bulgari**, pentru a lua în arendă pământuri și a le cultiva cu zarzavaturi. În calitate de arendași aceștia atrăgeau în țară muncitori de aceeași etnie. De cele mai multe ori, cu banii obținuți, bulgarii se întorceau acasă, peste Dunăre.

Bulgarul Danielef însă - ai cărui descendenți se află în centrul acțiunii din „Amândoi” - a reușit, grație hărniciei sale, să se îmbogățească, schimbându-și condiția de arendaș cu aceea de proprietar, așa încât, cu timpul s-a împământenit stabilindu-se în Pitești și chiar s-a afirmat în viața politică - neezitând, în acest scop, să-și schimbe numele din Danielef în Dăniloiu și să cheltuie, în pofida zgârceniei sale „aprigă”, „destule parale cu

ocazia aceasta” („*Amândoi*”, 2006, pg.59-60). Datorită succesului său în afaceri, concurenții de pe piață se raportau la el cu un fel de „*ură amestecată cu admirație*” („*Amândoi*” pg.70).

Caracteristicile principale ale bătrânului Danielef - hârnicia și zgârcenia – le găsim și la fiii săi, în special la Ilarie care, după cum spune un personaj, „*toată viața a muncit ca un bou*” și avea o adevărată „*patimă*” pentru teaurizare (idem, pg.105). La a doua generație, împărțirea moștenirii și competiția dintre frați vor măcina unitatea familiei: fiii Ilarie și Spiru vor ajunge fruntași ai negustorimii piteștene, în timp ce fiica Aretia, rămâne ruda săracă și roasă de resentimente.

Până la un punct asemănător lui Danielef, **grecul** Platamonu din „*Răscoala*” e caracterizat de către tânărul Grigore Iuga ca fiind „*un arendaș harnic și priceput, bun platnic*” („*Răscoala*”, 2007, pg.55). Născut în țară, stabilit tot în Argeș, Platamonu nu-și mai cunoaște limba de origine, dar și-a botezat copiii cu nume grecești. Ca și Danielef, Platamonu dorește să-și cumpere o moșie și visează o carieră politică pentru fiul său, Aristide. Pentru acest din urmă motiv risipește o mulțime de bani în speranța să asigure, unui tânăr fără nici o tragere spre învățătură, o diplomă universitară. Printre motivele pentru care grecul „*nu se bucură de simpatii*” (ibidem) se numără faptul că se „*îmbogățește văzând cu ochii*” din exploatarea țăranilor, că vrea să cumpere tocmai pământul pe care-l revendică aceștia și comportamentul abuziv, nestăpânit față de femeii al fiului său.

Încă la sfârșitul secolului XVIII, **armenii** au încercat să monopolizeze cârciumăritul în unele zone din Ardeal ceea ce, după cum aflăm din „*Crăișorul*” a strârnit nemulțumirea țăranilor români (v. „*Crăișorul*”, 2006, pg.36). În nuvela „*Idilă la țară*”, găsim - la distanță de mai bine de un secol de evenimentele relatate în „*Crăișorul*” - un negustor armean șchiop „*cu fața neagră ca un harap*”, vorbind prost românește și, foarte bine integrat în comunitate. Armeanul Sencovici - personajul principal al nuvelei menționate - se bucură de simpatia sătenilor. La prăvălia sa se întruneau, seară de seară, „*tot ce Maieru avea mai nobil*”. Numită „*clubul intelectualilor*”, prăvălia lui Sencovici era un punct de informare local, iar armeanul un fel de „jurnal” viu: el știa să intre în vorbă cu cumpărătorii, selectând „știrile” locale importante, sau senzaționale, spre a le oferi altor cumpărători, ca un fel de „ambalaj” spiritual sau ca bonus la marfa vândută. Din prăvălie, boierii puteau trece într-o odaie special amenajată unde, la un joc de cărți sau domino, disecau, comentau, dezbăteau știrile cele mai proaspete. Armeanul avea o familie grea - o nevastă „*înaltă, uscățivă și înțepată ca o prințesă*” și trei copii (v. „*Idilă la țară*”, în vol. „*Golanii*”, 1965, pg.157-158).

În momentele de repaos și melancolie, Sencovici își aduna familia în jurul său și cânta la o armonică veche, roasă și hodorogită câte o „*melodie armenescă târăgănată și monotonă*” (idem, pg.158).

Negustorul armean din „*Răscoala*” este, ca și Sencovici, un comerciant priceput. Dar, spre deosebire de sentimentalul Sencovici, cel care asigură de douăzeci de ani comercializarea grâului produs pe moșia familiei Iuga - este un adevărat profesionist. Șef al unei firme de comerț, armeanul „*înalt, bătrân și rigid*” e angajat în tranzacții internaționale și își tratează oaspeții cu havană de contrabandă. Știe să se facă în așa măsură prețuit de către partenerii de afaceri, încât, atunci când e pus în situația de-a amâna o plată, celălalt pricepe că e preferabil să accepte condițiile armeanului, decât să riște o ruptură cu acesta.

În categoria personajelor de altă etnie decât românii create de către Liviu Rebreanu un loc aparte revine **evreilor**. Nici o altă etnie nu e prezentă în aceeași măsură în toate provinciile românești și nici una nu are atâtea denumiri în limba română: în funcție de loc sau de situație, evreii pot fi numiți „jidani”, „târtani”, „ovrei”, sau „jidovi”. Paleta ocupațională a evreilor răspândiți în satele și orașele românești descrise de Liviu Rebreanu e foarte generoasă: întâlnim pe lângă clasicul negustor, învățători, notari („*Ion*”), pantofari, jurnaliști („*Răscoala*”), zarafi („*Amândoi*”), avocați („*Jidanul*”, „*Cumpăna dreptății*”), bancheri („*Gorila*”, „*Jidanul*”). Despre notarul Friedman din Gargalău, de pildă, ni se spune că e „jidov ca mai toți notarii comunali din Ardeal” („*Ion*”, 2007, pg.188). Figuri remarcabile sunt avocatul Mihail Haimangiu din piesa „*Jidanul*”, cârciumarul Avrum din Pripas, învățătorul Lang din Jidovița („*Ion*”), hangiul Ițic din Fălticeni („*Ițic Ștrul dezertor*”), și găzarul Șulăm („*Cumpăna dreptății*”).

Cu realismu-i cunoscut, Rebreanu nu a înfrumusețat realitatea ci a reflectat, starea de fapt istorică. Astfel, în unele replici, apelative și atitudini ale personajelor, transpar prejudecăți și stereotipii ce apasă asupra etniei evreiești. Dar, la o lectură de ansamblu a operei rebreniene, se conturează o imagine a evreului învăluită de simpatia scriitorului.

Într-o nuvelă cu tentă de anamneză Rebreanu evocă cu deosebită căldură amintirea unui negustor evreu, din satul natal: „*Nimeni în toată Vărarea nu mi-e mai drag ca jupânul Aron. De câte ori mă trimite tata să-i aduc pe datorie un sfert de drojdie jupânul nu se lasă până nu-mi dă două trei bomboane*” (v. „*Cuibul visurilor*”, în vol. „*Calvarul*”, 1965, pg.9).

Antisemitismul în ascensiune în prima jumătate a secolului XX, face obiectul ironiei scriitorului în piesa „*Jidanul*” și este subiect de meditație gravă în „*Răscoala*”, „*Gorila*” și „*Ițic Ștrul dezertor*”.

Despre răscoalele țărănești din primul deceniu al secolului XX, jurnalistul evreu Roșu – poate cel mai lucid și mai inteligent comentator al realității din „Răscoala”- îi spune lui Titu Herdelea: „*lumea nu vede în cele ce se petrec în Moldova decât o agitație contra ovreilor. Și cum spuneai tu adineaori, ce pagubă dacă o să mănânce bătaie niște jidani? Lasă-i să mănânce. E o supapă de siguranță. Bătând pe jidani, țărani se vor răcori și vor uita de ceilalți boieri și arendași, care nu-s jidani, dar care îi exploatează la fel dacă nu și mai rău*” (Răscoala”, 2007, pg.232).

Condițiile care, în perioada interbelică, au stat la baza afilierei unor intelectuali români la mișcarea legionară - deruta axiologică a tinerilor intelectuali, beția de cuvinte a liderilor, demonizarea evreilor într-o lume condusă de o clasă politică arivistă și coruptă - formează cadrul în care se desfășoară acțiunea romanului „Gorila”.

Printre cele mai impresionante evocări ale figurii evreului se numără aceea realizată de către scriitor în nuvela „*Ițic Ștrul dezertor*”. Nuvela reprezintă o adevărată performanță psihologică: construcția narațiunii se bazează mai curând pe introspecțiile personajului principal, decât pe acțiune sau dialog (în fond, toată acțiunea se reduce la un drum în doi, lung și apăsător, în care unul dintre personaje cere lămuriri cu privire la scopul deplasării, în timp ce celălalt refuză comunicarea). Scriitorul atacă aici subiectul delicat al unui complex de inferioritate născut în copilărie pe fondul unei constituții lipsite de robustețe. La dramatismul intrapsihic se adaugă drama istorică în care e plasat personajul. În condiții de război, raporturile morale fundamentale – prietenia, fidelitatea, respectul pentru viață și adevăr, sunt suspendate, nu mai valorează absolut nimic. Astfel, devine posibil ca doi prieteni, un român și un evreu, să fie prinși - fără șanse de scăpare - într-o situație absurdă: căprarul Ion Ghioagă are ordin să-lucidă pe binefăcătorul său Ițic Ștrul, declarat în mod fals și criminal, în chiar textul ordinului primit, ca fiind „dezertor”.

În „*Metropole*” L. Rebreanu face încă o dată dovada simpatiei pe care o nutrește față de evrei: scriitorul relatează cum la Paris, în 1927, întâlnește un evreu plecat din România și aflat pe punctul de-a se întoarce: „*Bine c-a dat Dumnezeu, - îi mărturisise acesta - că tare mi se făcuse dor de țărișoara noastră, săraca!*”. Impresia pe care o lasă evreul asupra scriitorului e cu atât mai puternică, cu cât, prin contrast, în același Paris, cu ceva timp înainte, un „*român get beget*”, intelectual cunoscut în țară îi spusese, dimpotrivă: „*Când mă gândesc, mon cher, că peste două săptămâni va trebui să mă întorc în țigănia noastră murdară și balcanică, spun drept, îmi vine să mă sinucid de scârbă!*” („*Metropole*”, 2004, pg.148)

În opera lui Rebreanu găsim atât trimieri implicite, ca mai sus, la **țigani** și la stilul lor de viață cât și referiri explicite – personaje ilustrând acest grup etnic. În general, a aparține acestei etnii sau a întreține o atmosferă de „țigănie” nu e, din punctul de vedere al personajelor rebreniene, onorabil. Astfel, despre Aretia, sora fraților Dăniloiu din „Amândoi”, se spune că nu se sfia să-și insulte fratele „*chiar în piață, în fața lumii întregi, ca țăgani*” (Amândoi, 2006, pg.77); în „Ion”, soacra, Zenobia, îi spune cu imputare răutăcioasă Anei: „*parc-ai fi din țigani nu din oameni de omenie!*” („Ion”, 2007, pg. 353); în satul Vărarea bordeiele țiganilor „*se înșirau la marginea uliței, ca niște cerșetori murdari, porniți veșnic pe sfadă*”, iar mamele interziceau copiilor să se joace în anumite locuri sub amenințarea că vor fi furați de țigani. („*Cuibul visurilor*”, în „*Calvarul*”, 1965, pg 11).

Ca și bordeiele din Vărarea, lăutarii țigani Briceag, Holbea și Găvan - ce cântă cu sălbatică însuflețire „*să-și rupă arcușurile*”, în chiar debutul romanului „*Ion*” - fac o figură jalnică. Parcă acordate cu cei ce le mânuiesc, până și instrumentele lor sunt schiloade: „*Briceag, cu piciorul pe o buturugă, cu cotul stâng pe genunchi, cu obrazul culcat pe vioară, cu ochii închiși, își sfârâie degetele pe strune și cântecul saltă aprig, înfocat. Holbea e chior și are un picior mai scurt, iar la vioară numai trei coarde, dar secondează cu aceeași patimă cu care Găvan, un țigan urât și negru ca un harap, apasă cu arcul pe strunele gordunii. Din când în când Briceag se oprește să-și acordeze vioara. Holbea și Găvan atunci își îndoiesc meșteșugul ca să păstreze măsura. Apoi Briceag reîncepe mai aprins, strâmbându-se uneori la Holbea, alteori la Găvan, cu deosebire când schimbă melodia.*” („*Ion*”, 2007, pg.11).

Imaginea țiganilor este împovărată de prejudecăți. Porecliți „*cioroi*”, „*cioare*”, sunt uneori afurisiți și luați peste picior de către ceilalți.

Există însă, în același roman, un alt personaj de aceeași etnie, foarte respectat și iubit: țiganul Goghi. Adevărat artist, Goghi avea „*cel mai vestit taraf de lăutari din județ*”. Talentul său era atât de prețuit încât calendarul celor mai importante baluri se stabilea și se modifica în funcție de programul lui Goghi. „*Lăutar răsfățat*”, știa să cânte cele mai noi și mai frumoase române, avea „*arcușul fermecat*” era lipsit de complexe, așa încât, la petreceri se plimba cântând „*de la o masă la alta, ciocnea câte un pahar ici colo*” și chiar „*arunca priviri galeșe domnișoarelor*” („*Ion*”, 2007, 133).

Ungurii care populează scrierile lui Rebreanu – e vorba, în special, de cele trei romane plasate în mediul transilvan - sunt numeroși și diferiți ca statut social, profesional și sub aspect caracterial: ei pot fi nobili, funcționari, muncitori sau țărani; îi întâlnim ca profesori universitari, locotenenți, notari,

judcători, aprozi, perceptori, primari, silvicultori, țărani, hamali, gropari, husari imperiali, sergenți, pădurari, nemeși, conți, grofi, baroni, fișpani, etc; ungurii creați de Liviu Rebreanu pot să ia chipul intoleranței și al urii sau, dimpotrivă, al prieteniei și iubirii.

Uneori, influența lor asupra destinului personajelor e decisivă. Așa, de exemplu, povestea lui Apostol Bologna din „*Pădurea Spânzuraților*” ar fi de nerecunoscut fără profesorul său de filosofie din Budapesta căruia-i datorează „concepția de viață”, fără nepotul acestuia, locotenentul Varga, de la care i s-a tras moartea, fără locotenentii honvezi care roiesc în jurul logodnicei sale și care i-au inspirat două decizii importante pentru destinul său - decizia de-a alege războiul și decizia de-a rupe logodna cu Marta – și, în sfârșit, fără Ilona care i-a dăruit iubirea mântuitoare.

Caracteristici des întâlnite ale personajelor de această etnie sunt narcisismul și trufia: astfel, locotenentul Varga era „*fudul*” și „*avea ambiția să fie socotit mare cunoscător de cai*”, („*Pădurea spânzuraților*”, 2007, pg.44); alte două personaje din același roman - pe de-o parte, un fecior de judecător ungar fără nume precizat, „*gol*”, „*sec*”, „*țanțoș și încrezut*” (idem, pg. 36-37) ce umbla îmbrăcat în „*uniformă strălucitoare și cu pinteni*” și locotenentul Tohaty „*îndrăzneț*”, „*felcheș, spilcuit și pudrat*” (idem, pg. 128) - par a fi variațiuni pe-aceeași temă, ambii reușind, de altfel, să o impresioneze pe superficiala Marta; crud și nemilos cu iobagii, baronul Kemenyi din „*Crăișorul*”, fișpan al comitatului Albei e caracterizat ca fiind „*trufaș, disprețuitor și fără inimă*” („*Crăișorul*”, 2006, pg.53- 54). În romanul „*Ion*” judecătorul ungar din Armadia este perceput de către bătrânul Herdelea ca fiind „*mândru*” „*răzbunător*”, „*disprețuitor*” și subiectiv; în viziunea învățătorului, el „*împărțea dreptatea după cum i se năzărea; se credea mare cunoscător de oameni, și tălmăcea legile astfel încât să se potrivească cu dorințele lui*” („*Ion*”, 2007, pg.137).

Această percepție asupra ungarilor are profunde rădăcini istorice. În Transilvania austro-ungară, pământurile strămoșești ale românilor au fost confiscate, iar limba maghiară, transformată într-o „limbă a stăpânirii” impusă în școli și în alte instituții. Această stare de fapt a dăunat - ce-i drept, în moduri foarte diferite - ambelor părți: pe de-o parte, poziția socială privilegiată a unora a încurajat un comportament trufaș și narcisic neacoperit de merite personale sau de efort, pe altă parte, discriminarea altora în propria lor țară a generat descurajare și lașitate resentimentară.

Dar, în fapt, nici imaginea acestei etnii nu suportă nici un fel de generalizare. În fiecare dintre cele trei romane menționate găsim, personaje care nu au nimic comun cu imaginea stereotipală. Astfel, notarul Ștefan Franz Enyedi din Viena, originar de lângă Aiud, era, chiar în aprecierea

Crăișorului Horia, „foarte cumsecade, crezător la necazurile celor nevoiași, săritor și cu vorba și cu fapta, măcar că ungur și domn” („Crăișorul”, pg. 31). Atunci când solgăbirăul Chițu din romanul „Ion”, e panicat datorită faptului că românii se dedau la agitații șovine cântând „Deșteaptă-te române” chiar în prezența sa, prietenul său, un silvicultor ungar, intervine cu toleranță înțeleaptă: „mai dă-le încolo de agitații! – îl liniștește Madarasy. *Parcă statul are să se prăbușească din pricina unui cântec.. Îmi pare rău că nu-l știu că l-aș cânta și eu*” („Ion”, 2007, pg. 142).

În sfârșit, singurul care - sfidând autoritățile, protocolul și sentința de trădare - cu un ultim gest de omenie, l-a luat în brațe și l-a sărutat pe condamnatul la moarte Apostol Bologa, chiar sub ștreangul de care urma să fie spânzurat, este unгурul Paul Vidor. („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg. 242).

Românul ca străin

În opera lui Rebreanu **românul ca străin**, apare în patru ipostaze: ca *turist, ca emigrant, ca slujbaș al statului român în străinătate și ca român străin în România*.

Ce-i drept abia schițate, primele trei, împreună cu **cetățeanul străin la el acasă** - italian, neamț sau francez - le găsim în „Metropole” o carte ce cuprinde notele de călătorie ale lui Rebreanu cu prilejul vizitelor sale ca scriitor la Berlin, Roma și Paris, în perioada 1926-1927.

Ochiul erudit al scriitorului **turist** vede dincolo de banalul cotidian: trecute prin cultura, gustul și rafinamentul unui astfel de privitor - capabil să gliseze cu ușurință între prezent și trecutul cultural - peisajele, clădirile, muzeele, ruinele din metropolele europene (Berlin, Roma și Paris) se repopulează, ca într-un univers temporal paralel, cu locuitorii lor de odinioară. Călătoria în străinătate e, pentru scriitorul Liviu Rebreanu, prilej de comparații - uneori favorabile, alteori ironic-amare. Francezii sunt un popor cu mare respect pentru cultură, iar Parisul e cetatea cărții și a luminii, în raport cu care, „micul nostru Paris” e doar o „caricatură”. Roma e creația unui „popor de artiști”. Admirația lui Rebreanu pentru Roma antică - leagănul latinității noastre - îl face să privescă cu multă subiectivitate fascismul italian. Reflectând asupra Berlinului anului 1926, locuit de „poporul cel mai disciplinat și mai blajin” din lume, având o adevărată vocație pentru uniforme, Rebreanu are intuiția faptului că nemții sunt în așteptarea unui conducător-stăpân.

Scriitorul este foarte critic la adresa **slujbașilor statului de la legațiile române** - „armata de consilieri, secretari, atașați, cancelari, miniștri și cum

se vor mai fi numind reprezentanții foarte diverși ai statului român în străinătate” („ Metropole” 2004, pg. 84-86) - pe care îi consideră direct responsabili pentru reputația necorespunzătoare a țării noastre în țările vizitate.

Emigrantul român e ilustrat printr-un pantofar american de origine română, întâlnit de către Liviu Rebreanu în trenul care-l ducea la Paris („Metropole”). Printr-un mecanism al disonanței afective, deplin coerent din punct de vedere psihologic, emigrantul face apologia societății americane și se arată critic cu ceea ce a lăsat în urmă. Experiența vieții în două lumi diferite, exercițiul comparațiilor, fac din pantofarul româno-yankeu un adevărat „filosof politic”: el are soluții nu numai pentru România ci, surprinzător, chiar pentru Europa: pledează, după modelul american - suntem în 1927! - pentru „Statele Unite ale Europei”!

*

Românul ca străin în țara sa – îl voi numi pe scurt **înstrăinatul** - e un personaj obsedant în opera lui Rebreanu. Un personaj dramatic, cuprins, fără putință de scăpare, în chingile unei necesități istorice și sociale ostile.

Deși trăiește între ai săi, înstrăinatul e tratat de către cei cu care se identifică ca și cum ar fi străin.

Înstrăinatul nu se mai simte acasă în casa sa, în satul său, în regiunea, în patria în care locuiește. Ilustrativă este, în acest sens, izbucnirea doamnei Bologa atunci când află cu groază că fiul său intenționează să se înroleze, din motive „patriotice”, în armata austro-ungară: „noi nu avem patrie”, „asta nu-i patrie!” (*Pădurea spânzuraților*, 2007, pg.78).

Titu Herdelea din „*Ion*” și „*Răscoala*” precum și Remus Lunceanu din „*Calvarul*” se simt străini în Transilvania aflată sub ocupație austro-ungară, aspiră la o patrie adevărată, pe care speră să o găsească în România. Dar, ardelenii ajunși în România sunt percepuți uneori ca un fel de „unguri”, cum i se întâmplă, de pildă, judecătorului Aurel Dolga din „*Amândoi*”: „despre boanghina asta am auzit că n-are delicateță nici de două parale... Să-i fie rușine!... Ar trebui sa ne plângem la primul- președinte ori chiar la București, să-l învețe cum să se poarte cu noi! Dacă e mojić să fie cu nepricopsiții lui de ungureni!... („*Amândoi*”, 2006, pg.87).

Deși, spre deosebire de Lunceanu, Titu Herdelea („*Răscoala*”) are, de la început, avantajul de-a fi sprijinit de rudele prin alianță ale surorii sale, situația sa ca tânăr ardelean jurnalist în București e nesigură: „- *Ai observat, sper - îi spune Roșu lui Titu - că ... a fost o baie de sânge colosală ceva cum nu s-a mai pomenit... Și nimeni nu poate protesta...*

- *Dacă n-am unde să scriu? zise tânărul Herdelea. Eu aș protesta!*

- *Mai bine că n-ai unde, puiule, căci cu tine ar isprăvi repede: te-ar expulza din țară ca pe orice indezirabil!*

- *Eu? străin? în România? Zâmbi Titu cu superioritate ironică.*

- *Nu uita puiule că tu nu ești cetățean român, oricât te-ai crede mai român ca alții! Așa că îndată ce vei deveni periculos ordinii publice, nu vei mai fi frate, ci dușman” („Răscoala”, 2007, pg.475).*

În condiții de război, înstrăinatul nu mai vede sensul evenimentului comun la care participă. În momentul în care, pe fondul reprezentării obsesive a ochilor lui Svoboda, în mintea lui Apostol Bologa încolțește „ca un cârlig” întrebarea „Ce caut eu aici?” începe drama sa interioară: concepția asupra vieții care dăduse până atunci coerență evenimentelor se surpă, iar eroul e preluat de un fel de sentiment al absurdului care trimite cu gândul la Meursault, personajul lui A.Camus. Dar, Apostol Bologa n-are nimic din indiferența superficială a lui Meursault. Spirit reflexiv, intelectual de formație filosofică, avid să constate cum evenimentele existenței se articulează sub egida unui sens, Apostol Bologa caută până la epuizare argumente și explicații pentru a înțelege ceea ce i se întâmplă. Locul său nu e în război nu numai pentru că, în calitate de ofițer român al armatei austro-ungare e obligat să lupte împotriva fraților săi români ci, totodată, din cauza firii sale reflexive: „în război nu trebuie să cugeți, ci să lupți” („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg. 63) susțin generalii săi, ori, din punct de vedere psihologic, Bologa nu e apt pentru asta.

Alienatul

În absența oricărei speranțe, înstrăinarea poate avea efecte morbide. Forma cea mai dramatică a acestui tip e *străinul patologic*, alienatul depresiv candidat la sinucidere. Din punct de vedere *psihologic*, Remus Lunceanu din „*Calvarul*” – un ardelean aflat în exil în România în momentul izbucnirii primului război mondial - e un apatrid nu pentru că nu ar avea o patrie ci pentru că, deși are două, e lipsit, în mod sistematic, de sentimentul apartenenței: oriunde se duce, e primit și tratat ca un străin. La urma urmei, nu are importanță ce suntem ci modul cum ne raportăm la ceea ce suntem și la percepția celorlalți asupra noastră. Apartenența la un grup – o familie, o etnie, o patrie este o necesitate primară a sufletului omenesc. Fără sentimentul apartenenței omul e amenințat în ființa sa profundă, iar viața își pierde sensul. E ceea ce se întâmplă cu eroul din „*Calvarul*”, hărțuit, de o parte și de alta, de ambele patrii aflate în război: din perspectiva „patriei ungurești” e un dezertor și trădător, din perspectiva „patriei românești” e suspect, ar putea fi chiar spion, câtă vreme știe a

vorbi limba dușmanului. Exilat în mijlocul a lor săi, înțelegând că „*între el și oamenii spre care năzuise din toate adâncurile sufletului său, s-a deschis o prăpastie*” („*Calvarul*”, vol. „*Calvarul*”, 1965, pg. 66), Lunceanu își curmă viața.

Într-un univers mai restrâns, Ana, nefericita soție a lui Ion al Glanetașului din Pripas este o încarnare feminină a străinului patologic. Tratată cu brutalitate de tatăl său, de soțul său și de familia acestuia din urmă, lipsită de prieteni, Ana nu aparține nimănui. În momentul în care înțelege acest lucru deznădejdea sa ia o turnură morbidă: imaginea obsesivă a morții, *ideea apartenenței la cei ce au murit* i se înstăpânește în suflet, iar viața își pierde orice sens.

Tema femeii-obiect într-un cuplu alienant schițată în nuvela „*Cântecul lebedei*” va fi dezvoltată în romanul „*Ciuleandra*”. În roman, alienarea psihică devine temă principală de meditație pentru scriitor: cadrul acțiunii e un sanatoriu psihiatric bucureștean în care tânărul Puiu Faranga, este internat după ce și-a ucis, într-un acces de nebunie, soția.

Metastrăinul.

Folosesc acest termen pentru a desemna, străinul interior, metafizic.

Dacă ascult cu atenție povestea străinului am șansa să recunosc, dincolo de formele perceptibile, fenomenale, în care acesta mi se înfățișază - limba și cultura sa, tradițiile sale, cadrul istoric-geografic în care trăiește, dincolo de tot ceea ce-l individualizează – metastrăinul din el, *care sunt eu*. Invers, dacă analizez atent propria-mi poveste descopăr în ea povestea *străinului*.

Există, în noi, un conținut sufletesc profund, constituit înaintea separației neamurilor, limbilor și culturilor. Acest *suflet universal, profund și etern*, intuit într-o formă sau alta în toate marile religii ale lumii, și pe care C. G. Jung îl numește inconștientul colectiv sau „*străinul din noi*”, apare adesea în vise ca guru, înțelept povățuitor, spirit protector, daimonion, alter ego, etc.

„*Adam și Eva*” este, înainte de toate, romanul unei agonii. Adevăratul teatru al întâmplărilor – obiectivări exotice ale arhetipului *Syzygia* (cuplul generic, etern) - e *mintea* unui muribund. Odată cu pierderea treptată a stării de luciditate, conținuturile atemporale și aspațiale ale inconștientului inundă ultimele pâlپări ale conștiinței eroului, așa încât, asistăm la contiguitatea lumilor, evenimentele se petrec cumva simultan în două planuri paralele- unul al reprezentării subiective și altul al ființării obiective. Duratele *reprezentate mental* cuprind câteva milenii, pe

când, reprezentările însele durează fracțiuni de secundă; pe de-o parte, cadrul scenelor *reprezentate* cuprinde spațiul a trei continente, pe de alta, tot ce-i trece prin minte muribundului are loc în spațiul limitat al unui salon de spital bucureștean.

Povestea e simplă, ca să nu spun banală: profesorul universitar Toma Novac, având o educație riguros rațională, burlac, puțin interesat de femei, trăiește pe neașteptate, alături de Ileana Alexandrovici Poplinski o experiență arhetipală: atracția și emoția pe care o trăiesc personajele este peste puterile voinței și rațiunii lor. Prins în mrejele forței implacabile a arhetipului, profesorul de filosofie Novac pierde controlul rațional. După un șir de imprudențe, va fi prins în flagrant și împușcat mortal de către soțul Ilenei, romanul relatând scene derulate de mintea sa, ca ultime pâlpâiri ale vieții.

Ceea ce complică narațiunea e faptul că, spre a spune după C.G.Jung, arhetipul vorbește totdeauna „*pe limba subiectului*”, iar aici avem de-a face cu un personaj cult, cu o minte motivată de nevoia de explicație, având exercițiul coerenței și deprinderea de-a integra și semnifica experiența prin prisma unei concepții de viață. „Terenul” acțiunii romanului - pe care puțini scriitori au avut curajul de-a-l explora - e *mintea complex mobilată a unui muribund erudit*. Profesorul de filosofie Toma Novac e bun cunoscător al istoriei, al culturilor antice, medievale și moderne, iar a-și plasa propria poveste în diverse medii, nu ridică pentru el, din punct de vedere cognitiv și cultural, nici o problemă. Un fapt al experienței de viață a personajului, care va da coerență cărții, e influența pe care o exercită asupra sa teoria lui Tudor Aleman privind cuplul divin și reîncarnarea. Deși îl contrazice mereu pe Aleman, Toma Novac nu poate evita o oarecare contaminare psihologică: se surprinde întrebându-se „*dar dac?*”.

Potrivit teoriei lui Aleman, sufletul se reîncarnează de șapte ori, dar abia în cea de-a șaptea viață se unește cu sufletul pereche - întâlnit și oarecum „recunoscut” în viețile anterioare. În ultima fracțiune de secundă a celei de-a șaptea reîncarnări, sufletul își conștientizează căutarea, reamintindu-și sensul vieților anterioare.

Pe acest fundal apercceptiv, se va grefa experiența întâlnirii lui Novac cu Ileana, rănirea sa de către Poplinski și trăirea, în patul de spital, a stărilor mentale premergătoare morții.

„Concepția de viață” transmisă de către Aleman salvează de banalitate faptele, dând- prin același mecanism al disonanței cognitive deplin inteligibil din punct de vedere psihologic - un *sens înalt* întâmplărilor care l-au adus pe erou în pragul morții: Ileana nu e o femeie

oarecare, ea e chiar sufletul pereche al muribundului, jumătatea regăsită la capătul unei căutări de mii de ani. (Cât de penibil ar fi fost, în fața propriei conștiințe, sacrificiul vieții profesorului universitar Toma Novac dacă n-ar fi avut la îndemână o explicație metafizică de asemenea anvergură!)

În mintea muribundului se perindă șapte ipostaze ale poveștii sale de dragoste, plasate în șapte culturi și epoci diferite: e indian sărac, iubitor de înțelepciune, pe vremea regelui Arjuna, apoi fiu al unui nobil egiptean înrudit cu faraonul Kufu, renaște în Sumer după domnia lui Hammurappi, se reîntrupează ca nobil roman pe vremea trecerii lui Iisus pe pământ, e călugăr german la sfârșitul mileniului I începutul mileniului II al erei noastre, medic în timpul revoluției franceze. Pe scurt, profesorul de filosofie Toma Novac e doar una dintre cele șapte Fețe ale unuia și aceluiasi personaj. *Dincolo de el, parte a miezului ființei lui, sunt străinii Mahavira, Unamonu, Gungunum, Axius, Adeodatus, Gaston*, care s-au reîntrupat în el și în care, în sfârșit, se recunoaște.

Forța care sudează cuplul etern - un fel de „*glas al iubirii*” ancestral - transcende (așa cum scriitorul va încerca să mai demonstreze o dată în „*Gorila*”) separațiile regizate de conjuncturi și contexte istorico-culturale. Sufletele pereche - el și ea - se pot căuta mii de ani, nu e obligatoriu să formeze totdeauna un cuplu dar se recunosc oriunde, iar atracția lor e mai presus de toate opreliștile sociale, morale, mai presus de rațiune, de instinctul de supraviețuire al personajelor, chiar. E ca o poveste eternă ce se repetă iar și iar.

Pentru a scrie romanul „*Adam și Eva*” autorul a trebuit să facă efortul de-a pătrunde, o dată cu personajul său, în intimitatea mentalităților și vieții cotidiene ale Indiei, Egiptului, Sumerului și Romei antice, în atmosfera mănăstirilor germane medievale, a societății franceze premergătoare revoluției din 1879.

Mai puțin cunoscut decât romanele sociale, „*Adam și Eva*” e un experiment literar în care Rebreanu a dovedit capacitatea de-a transfigura arhetipul *Syzygia* în culturi, mentalități, contexte, psihologii foarte diverse. Pe lângă dexteritatea de-a pătrunde mintea străinului ca și cum ar fi vorba de un adevărat *ego*, ce poartă doar un veșmânt cultural diferit (o realizare psihologică de excepție fiind cazul călugărului Areodatus atât de diferit de ceilalți în ceea ce privește concepția de viață și atât de asemănător în ceea ce privește trăirea mistică a arhetipului), pe lângă dialectica subtilă identitate/alteritate, Orient/Occident, ceea ce face, potrivit opiniei mele, forța și farmecul romanului este faptul că Rebreanu lasă, în realitate, la latitudinea cititorului să decidă interpretarea psihologică, religioasă și filosofică a narațiunii. Despre ce a fost vorba? se întrebă cititorul, la

capătul romanului. Despre *anamneză* ca stadiu final al unui gen de metempsihoză ce limitează transmigrarea sufletului la corpuri omenești și la numărul sfânt șapte? Sau despre *delirul* unui muribund educat în cultul rațiunii, a cărui minte încropește, din datele propriei substanțe, o ultimă articulație coerentă, o explicație sofisticată și plauzibilă, pentru faptul jenant de-a fi fost - asemenea unui imberb exaltat - victima unei pasiuni iraționale?

Răspunsul aparține cititorului și este proiecția propriei sale concepții de viață.

II. PARADOXURI ALE STRĂINĂȚĂȚII LA LIVIU REBREANU

Paradoxul datoriei

În condiții de război, două mase de străini sunt plasate într-un conflict pe viață și pe moarte. Două străinătăți, delimitate în fronturi opuse, se vânează, se rănesc, se mutilează, seucid reciproc, comit cele mai abominabile fapte, făcându-și cu toții, de-o parte și de alta, *datoria*. Conștiința datoriei, pigmentată cu idei despre patrie, despre strămoși, despre străinul/dușman, motivează și ușurează conștiințele căci, în război, performanța numită eroism, nu merge fără crimă. Personaje pitorești precum ucrainianul Cervenko din „*Pădurea spânzuraților*”, în realitate nu supraviețuiesc.

Personajul David din nuvela „*Catastrofa*” - o ilustrare magistrală a manipulării soldatului prin datorie - parcurge un traseu existențial al cărui revers este o evoluție interioară dramatică. Comod și indiferent, preferând apolitismul și neangajarea se trezește înrolat, fără voia sa, într-un război care împarte, în mod fatal, oamenii în două tabere dușmane. Plasat, fără ieșire, în situația de-a ucide sau de-a fi ucis, reușește o vreme să-și salveze echilibrul sufletesc datorită „conștiinței datoriei”. De fapt, câtă vreme ținta e o masă amorfă de străini „datoria” de-a ucide nu ridică probleme. Când însă un element al acestei mulțimi informe prinde Față, ca în textul de mai jos, subiectul e la marginea prăpastiei, el trebuie să apeleze la stereotip și slogan ca la niște droguri:

„Zeci de vrăjmași să văitau, înjurau, gemeau. Printre glasurile de suferință și de spaimă David auzi o jeluire:

- Mamă, mamă!...Sufletul meu mamă!

Pe atunci, David avea sub dânsul flăcăi de pe Somes. Unul dintr-aceștia zise mirat și plin de milă:

- Auziți muscalul se vaită pe românește...

David n-a spus o vorbă, a tresărit scurt, simțind o săgeată în inimă, s-a gândit o clipă că trebuie să fie vreun basarabean, dar s-a recules repede zicându-și. „fie ce-o fi, dacă-i muscal e dușman!” („Catastrofa”, în „Cavarul”, 1965, pg. 35)

Complicatul demers al conștientizării morale va fi dus până la capăt de către Apostol Bologa în *„Pădurea spânzuraților”*. Acesta va înțelege, cu prețul unor chinuitoare frământări sufletești *„că nici o datorie nu are dreptul să calce în picioare sufletul omului”* (*„Pădurea spânzuraților”*, 2007, pg.94), că trebuie să existe la nivel psihic o concordanță elementară între ceea ce omul gândește și simte, așa încât, creierul său să nu ia decizii care ar putea să-i sfâșie inima. Cu o minte mult mai complex mobilată decât a lui David, Apostol Bologa are, de la început, o „construcție” teoretică despre raționalitatea războiului ca exercițiu al datoriei: *„unde-i datoria acolo-i patria”* își spune el. E, desigur, un nonsens câtă vreme datoria e un concept abstract din care nu poate fi derivat ceva precum patria sau iubirea. Dar Bologa e filosof, el trăiește, cel puțin la început, într-o lume a ideilor. Tocmai de aceea *„Pădurea spânzuraților”* poate fi lecturată ca povestea dezintegrării unei iluzii intelectuale. A iluziei trufașe potrivit căreia o concepție teoretică ar putea „ține piept” vieții: *„Nicăieri n-a găsit de ce binele nu e bine pretutindeni și totdeauna. În toate cărțile omul îi părea izolat de viața adevărată, singuratec și abstract ca o formulă matematică. Cineva s-a așezat la masă, plin de încredere în cunoștințele și experiențele sale de viață, și a decretat că oamenii trebuie să fie așa și așa, că e bine când faci cutare lucru și e rău dacă faci cutare. Și în schema lui, acel cineva vrea să vâre cu sila sufletele vii, să le încătușeze, parcă viața s-ar modela după dorințele sau concluziile cuiva”* (idem, pg. 88).

În cele din urmă, datoria se dovedește un slogan, o scuză, o amăgire, un analgezic al infernului sufletesc pe care îl declanșează războiul, un mijloc de-a amâna examenul de conștiință, de-a ocoli asumarea personală, responsabilă a propriilor fapte.

Paradoxul datoriei - intuit de Rebreanu înainte ca postmodernismul să-l afirme - este că ea pune în paranteză ceea ce pretinde a produce: moralitatea.

Paradoxul renegatului

Opera lui Rebreanu oferă nenumărate exemple ale mecanismelor sufletești pe care le produce oprimarea și discriminarea etnică. Un personaj construit și reconstruit aproape obsesiv este *renegatul* plin de ură inconștientă față de sine, peste care poartă, vremelnic, o mască de succes.

Personajul Ursu Uibaru din „*Crăișorul*” e întâi gornic în slujba stăpânirii ungurești, apoi devine participant la răscoala țăranilor lui Horia. Rămâne, însă, oarecum marcat de „schimbarea la față” pe care, ca personaj, o reprezintă: dintre toți, tocmai el e ales, să se dea drept Horia, pentru a induce în eroare un reprezentant al autorității („*Crăișorul*”, 2006, pg.106).

Renegarea e o infirmitate psihologică generată de adaptarea eronată, oportunistă, a individului la o societate intolerantă în raport cu etnia sa. Renegații se recrutează din toate păturile sociale, acolo unde o etnie e obligată să trăiască în opresiune și discriminare, iar afirmarea identității devine un fel de act eroic, periculos pentru individ. În „*Ion*”, un conductor de tren mărturisește că și-a schimbat numele din Pop Ștefan în Pap Istvan, solgăbirăul Chițu își atrage disprețul conaționaliilor săi și reputația de renegat întrucât, se arată suspicios și intransigent față de orice formă de iredentism românesc; intelectualii Zaharia Herdelea și Vasile Belciug, de altfel patrioți, traversează episoade în care, servindu-și interesele egoiste sau de supraviețuire, se comportă ca niște renegați. Personajul Pălăgieșu din „*Pădurea spânzuraților*”, își reclamă conaționali, pe care-i suspectează de agitație împotriva ungarilor, fără a ține cont de consecințele grave ale gestului său asupra destinului lor.

Renegatul este subiect special de analiză, pentru scriitor, în piesa „*Jidanul*”. Adolescent fiind, Mendel Haimovici, era complexat din cauza comportamentului discriminator al colegilor și dascălilor: „mi se zicea „jidane” parcă mi s-ar fi zis pungașule”, își va aminti mai târziu. La 15 ani fugă de acasă și, sperând să-și poată lepăda pentru totdeauna - precum o haină urâtă – identitatea, cere ajutorul unui preot român „cu ochi mari și înțelegători”. Acesta îl botează, îi dă numele Mihai Haimangiu și o „hârtie șampilată” care-i certifică identitatea creștină. Trecând în ochii celorlalți drept român, eroul își va construi o situație profesională strălucită. Insistența ambițioasă a viitorului său socru – un evreu creștinat devenit „*din ovreu mâncător de ovrei*” - îl face să consimtă chiar intrarea în politică ca reprezentant al unei ideologii antisemite. Pe acest fundal, are loc întâlnirea neașteptată cu părinții săi, adevărata identitate a lui Haimangiu e demascată, iar poziția sa socială *clădită pe „a nu fi evreu”*, se zdruncină din temelii.

Piesa „*Jidanul*” se vrea o comedie: aici exclusivismul și discriminarea frizează ridicolul. Obiectul ironiei autorului nu e personajul principal – renegatul Mihai Haimangiu - ci o întreagă mentalitate. Lumea lui Haimangiu nu e cu nimic mai bună decât el. Dimpotrivă, ea e pe măsura sa: băncile românești lucrează cu funcționari și clienți *exclusiv* evrei, băncile evreiești lucrează cu funcționari și clienți *exclusiv* români, evreii care și-au păstrat identitatea sunt anticreștini, iar evreii creștinați sunt antisemiți. E-o lume în care, în sfârșit, *de-mascatul* Mihai Haimangiu nu-și mai găsește locul, nu mai știe nici cui aparține și nici măcar cine este: „*ovreu nu sunt, român nu sunt. Nu mai știi ce sunt.*” („*Teatru*”, 2004, pg.299). Cu toate acestea, eliberat de masca pe care o purtase, Haimangiu va recunoaște: „*am scăpat de-o adevărată teroare care m-a urmărit douăzeci de ani. Am scăpat și acum răsuflu ușurat*” („*Teatru*”, 2004, pg.288).

Paradoxul discriminării este că ea transformă discriminatul în discriminator, întorcându-l, într-o dedublare cvasipatologică, împotriva lui însuși. „*Renegații* - spune pe bună dreptate Haimangiu - *sunt cei mai vajnici soviniști*” (idem, pg. 292).

În viziune jungiană, așteptările și exigențele societății obligă subiectul să-și construiască o mască, numită *Persona*. Construcția educațională a *Personei* presupune sacrificiul unei părți a personalității reale: conținuturile sufletești care nu corespund așteptărilor societății sunt împinse - ca și cum individul n-ar mai vrea să știe de ele - la marginile conștiinței, spre inconștient. Dar sufletul inconștient este natură, iar în natură nimic nu se pierde. Colecția de deșeuri sufletești va alcătui o *Umbră* inconștientă cu atât mai împovăraătoare cu cât ea este mai deasă și e cu-atât mai deasă cu cât persoana se străduiește mai mult să pară altceva decât este. De aceea, prețul succesului extern e, adesea, un eșec interior.

Dezacordul cu sine și teama de-a nu fi *de-mascat* sunt proporționale cu credibilitatea obținută de erou. Frământările sufletești ale celui ce trăiește un conflict de identitate schițate și ridiculizate în „*Jidanul*” vor face obiectul unei analize grave în „*Pădurea spânzuraților*”.

În subteranele celui constrâns să lupte în slujba unor idealuri care nu numai că nu sunt ale sale ci sunt opuse sentimentului său de apartenență, clocotesc sentimente negative cum sunt teama, revolta și ura (personificate, în condițiile limită ale războiului, prin personaje precum Klapka, Gross, și Bologna). Trecuți prin acest infern sufletesc cei mai mulți își pierd sufletul ca să-și salveze trupul și numai foarte puțini - precum românul Bologna și alter ego-ul său, cehul Svoboda – procedează invers.

Când reușește prima oară să vadă dincolo de *Persona* sa clădită prin educație și întrezărește „*vistieria*” sufletului profund cu multele-i odăi –

„unele pline de comori, altele deșarte” Bologa are o adevărată revelație. El îi mărturisește lui Klapka: „îmi face impresia, când mă uit înapoi, c-am purtat în mine viața unui străin” („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg.78).

Potrivit lui Jung, asimilarea *Umbrei* și realizarea *Sinelui* sunt procese anevoioase, costisitoare și periculoase din punct de vedere psihologic. Dar, la capătul lor, subiectul își găsește împlinirea și liniștea.

Ce ascunde lumina din privirea lui Svoboda în fața plutonului de execuție - descrisă încă din primele pagini ale „Pădurii spânzuraților” și pe care o regăsim apoi, la sfârșitul cărții, în ochii lui Bologa? Cititorul află răspunsul, parcurgând metamorfozele sufletești ale eroului principal: într-adevăr, confruntarea cu *Umbra* și dezintegrarea *Personei* au pentru Apostol Bologa rolul unui purgatoriu sufletesc tămăduitor.

Paradoxul dușmanului

Dușmanul este o proiecție a *Umbrei* sufletești asupra străinului, o reprezentare exacerbant negativă a acestuia. Dușmanul este, prin excelență, periculos, agresiv, de temut. Încarnare a răului, dușmanul accesează pârghii instinctive ancestrale: atac sau fugă. Când reprezentarea dușmanului e colectivă, iar obiectul proiecției e o întreagă etnie, avem de-a face cu exploatarea propagandistică a clișeului dușmanului, cu scopul de-a determina mase întregi de oameni să se simtă amenințate și de-a le antrena în conflicte de anvergură. Rebreanu a analizat cu o remarcabilă înțelegere a psihologiei maselor acest mecanism. El e un scriitor al marilor conflicte internalizate psihologic, glisând cu ușurință între descrierea reflexelor mulțimii, pe de-o parte, și a strărilor interioare, individuale, pe de altă parte. A demască războiul ca o arierare colectivă, nebunie generalizată, „*crimă imensă*”, generând „o tragedie uriașă alcătuită dintr-o complexitate de tragedii mărunte”. Lipsit de orice raționalitate, războiul „*n-are altă filosofie decât norocul*” („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg. 64). De cele mai multe ori, când trece peste individ, războiul „*îl calcă în picioare, i se încuibează în inimă, îl stăpânește și în cele din urmă îl aruncă în ocna morții*” („Calvarul”, vol. „Calvarul”, 1965, pg. 66 - 67).

Romanele și nuvelele care descriu mediul transilvan la sfârșitul secolului XVIII („*Crăișorul*”), și la începutul secolului XX („*Ion*”, „Pădurea spânzuraților”, „*Catastrofa*”) includ, aproape obsesiv, două personaje colective aflate în conflict: pe de-o parte românimea, pe de altă parte, ungarimea. Așa de pildă, valahii răsculați sub conducerea lui Horia sunt etichetați de către unguri ca fiind „*barbarii cei mai feroși care nu merită protecția legilor ci numai țeapa și roata*” („*Crăișorul*”, 141-142).

Pe de altă parte, în reprezentarea românilor, ungurii sunt uzurpatorii - pământurilor, drepturilor, legii strămoșești – sunt călăii care torturează, care iau țolul de pe copiii săracului ce nu poate plăti birurile stăpânirii („Crăișorul”) și care obligă copiii țăranilor români să vorbească numai ungurește la școală („Ion”). În mentalul colectiv al răsculaților lui Horia, sursa nedreptății sociale e etnia: ei sunt decizi să ucidă „tot ce e unguresc, fie domn sau slujbaș, dăruind viață numai celor ce vor primi pe loc legea și credința românească” („Crăișorul”, 2006, pg.84). Ungurimii, acestui personaj colectiv, abstract, zugrăvit schematic i se aplică clișeul dușmanului („Ion”, „Crăișorul”, „Pădurea Spânzuraților”): ungurii sunt fuduli, înfumurați, disprețuitori, nemiloși și goi pe dinăuntru. Această reprezentare stereotipă e ilustrată de *personaje episodice* care, în contextul desfășurării evenimentelor, sunt cerberii administrației (judecători, inspectori, comisari, solgăbirăi, strajameșteri, cătane împărătești, husari, etc.), ei posedă puterea, iar deciziile lor afectează dramatic soarta eroilor. Judecătoria din Armadia, de pildă, e pentru Ion al Glanetașului un teritoriu străin din moment ce, exceptând câteva întrebări grăbite, amenințări și cuvinte de ocară – de genul „câine ticălos”, „mișel” „netrebnic” - toate celelalte informații privind soarta sa sunt spuse într-o limbă pe care n-o înțelege („Ion”, 2007, pg.115). Judecătorul care apare în mai multe rânduri în roman rămâne însă un personaj fără nume și fără vreo biografie personală.

Singurul personaj mai conturat care încarnează modelul ungurului nemilos e locotenentul Varga din „Pădurea spânzuraților”. Varga se consideră prieten cu Bologa, se cunosc dinaintea războiului, dar îl va deferi, fără ezitare, fără scrupule, fără conflicte sufletești și fără complicații empatice, Curtții Marțiale.

În rest, când e vorba de personaje care prind *Față* - v. de expl. notarul Enyedi și domnița Rafaela Kristori din „Crăișorul”, silvicultorul Madarasy din „Ion”, groparul Paul Vidor și fiica acestuia Ilona, din „Pădurea spânzuraților” - se întrezărește umanitatea, lumina interioară, căldura Celuilalt Om. Astfel de personaje desprinse din masa informă și urâtă a dușmanului colectiv, devin, într-o totală incoerență cu stereotipul, sursa unor sentimente pozitive, iradiază căldură umană, toleranță, compasiune.

Paradoxul constă în faptul că cealaltă față a dușmanului e prietenul. După cum cealaltă față a urii e iubirea.

Vrând să-l facă pe Horia uman, Rebreanu leagă povestea acestuia de năluca unei femei, o prințesă ungueroaică - Rafaela Kristori – și lasă să se înțeleagă că aceasta ar fi fost singura femeie pe care a iubit-o vreodată.

Copil fiind, cel ce avea să devină „Crăișorul” neamului său, e poreclit „pui de grof” din pricina faptului că un grof s-a ținut după maică-sa; mai

târziu, prințesa Kristsoni recunoaște în trăsăturile tânărului Horia asemănarea cu portretul unui strămoș al ei, având numele românesc Boalea (fiul lui Boariu).

Prima relație pasională a Titu Herdelea (v. „*Ion*”) e ungueroaica Roza Lang; învățătoarea Virginia din Lusca - singura care s-a dovedit capabilă să înțeleagă românismul entuziast al tânărului Herdelea – se logodește, jignind profund așteptările și sentimentele lui Titu, cu un ungur (idem).

Apostol Bologa rupe logodna cu Marta, în aparență pentru că aceasta i-ar fi vorbit ungurește dar, în realitate, e deja îndrăgostit de ungueroaica Ilona Vidor, pe care, în scurt timp, o va și cere în căsătorie.

Mai crâncene decât istoria și neamurile sunt zeitățile păgâne, lăuntrice. *Anima* bărbatului și *Animus*-ul femeii nu cunosc complicațiile limbii și ale religiilor civilizatoare. Implacabile, ele pândesc din chiar miezul ființei personajelor, amestecând, în spațiul unui Ardeal tragic, cu cinism și nepăsare, sângele neamurilor.

CONCLUZII. ACTUALITATEA OPEREI LUI LIVIU REBREANU

1. Lucrarea de față și-a propus să identifice și să ilustreze sensurile în care e folosită ideea de străin în opera scriitorului român Liviu Rebreanu.

Dintre cele patru sensuri identificate - unul etnic, unul politic, unul psihiatric și unul filosofic - am acordat primului sens un spațiu privilegiat. Am identificat în romane, nuvele, piese de teatru și note de călătorie peste 21 de etnii, altele decât românii, la care scriitorul face referire. Spațiul lucrării m-a obligat la limitarea ilustrărilor. Lucrarea este însoțită însă de o „*Anexă*” care conține texte selectate din opera lui Liviu Rebreanu privind 15 etnii, altele decât românii. Cititorul interesat o poate consulta la nevoie pentru a-și lărgi perspectiva asupra subiectului și pentru a beneficia, în plus, de avantajele textului original, netransfigurat în comentariu.

Mărturisesc că m-am apropiat de acest subiect cu complexul nespecialistului cooptat, cu încredere și generozitate, într-o echipă formată din filologi. M-au susținut, pe parcursul unei munci istovitoare dar fascinante, încrederea arătată de directoarea proiectului și speranța că perspectiva diferită din care privesc lucrurile ar putea prezenta un oarecare interes pentru filologi. Cred că ceea ce ar putea aduce nou această lucrare este privirea filosofică și psihologică asupra temei. Tocmai de aici au rezultat cele trei paradoxuri ale străinătății pe care le-am identificat în opera rebreniană - *paradoxul datoriei* (de-a ucide străinul în condițiile limită ale războiului), *paradoxul renegatului* (sau al discriminării pe criterii etnice) și

paradoxul dușmanului (sau despre proiectarea *Umbrei* colective asupra străinului).

2. Probabil că nu e nimic deosebit în a spune despre un mare scriitor că și-a depășit epoca, dat fiind faptul că marii scriitori tocmai asta fac.

Nu cred totuși că aș putea să găsesc o încheiere mai potrivită pentru lucrarea de față decât referindu-mă, pe scurt, la câteva dintre acele idei ale lui Liviu Rebreanu care abia azi au devenit inteligibile și care, totodată, pun în lumină perspectiva înnoitoare din care scriitorul a gândit și a scris despre străin - *o condiție pe care, priviți cu ochiul celuilalt, o împărtășim cu toții*.

a. Rebreanu a trăit într-o epocă (dinaintea, din timpul primului război mondial și din perioada interbelică) în care ideile naționaliste au jucat încă un rol hotărâtor în istoria popoarelor europene, inclusiv în istoria românilor și *a oglindit, în scrierile sale, această epocă*.

Cu o singură excepție poate (v. „*Metropole*” și impresia pe care a lăsat-o asupra scriitorului Mussolini și fascismul italian) - Rebreanu a rămas un observator echilibrat și obiectiv al realității.

Spre deosebire de personajele sale, care - la fel ca-n viața reală - cad uneori pradă clișeelelor în judecarea celuilalt, Rebreanu ca scriitor a știut să le ocolească și, promovând ideea națională, să evite totuși o perspectivă îngustă, stereotipizantă asupra imaginii străinului.

Ori de câte ori cititorul operei lui Rebreanu întâlnește, de pildă, un personaj negativ aparținând unei etnii date, el poate fi convins că va găsi în alt loc al operei, un alt personaj aparținând aceleiași etnii, care să fie de o factură suficient de diferită, încât să zădărnicească orice tentativă de generalizare negativă asupra etniei ca întreg.

b. Una dintre caracteristicile, datorită căreia *Celălalt Om* e perceput ca străin este faptul că el încarnează o concepție de viață diferită. La început de secol XX, Liviu Rebreanu explora în „*Catastrofa*”, „*Pădurea spânzuraților*”, „*Răscoala*”, „*Adam și Eva*”, ideea - ce avea să fie revendicată mult mai târziu de către postmodernism - potrivit căreia, *există totdeauna mai multe moduri posibile de-a explica coerent aceleași fenomene, evenimente și experiențe ale vieții*.

Înțelegerea acestui fapt stă la baza unei valori fundamentale a epocii noastre, pe care o numim *toleranță*.

c. Ideea potrivit căreia moralitatea constă în face binele din pură rațiune, conform datoriei, reprezintă o moștenire a eticii kantiene de care generația începutului de secol XX, căreia-i aparține Liviu Rebreanu, era pătrunsă ca de un adevăr irefutabil. Îndoiala și contestarea aparțin postmodernismului și ele au venit ca urmare a conștientizării ororilor celui de al doilea război mondial. Abia după înțelegerea faptului că executanții

celor mai cumplite crime săvârșite în lagăre și-au anesteziat conștiința morală prin ideea că au „datoria” de-a executa ordinele primite, a devenit evidentă fața inumană a datoriei.

Lui Liviu Rebreanu i-a fost de-ajuns experiența primului război mondial pentru a înțelege complicitatea datoriei cu răul, într-o lume imposibil de epuizat printr-un singur discurs rațional.

d. Oricât ar părea de surprinzător, *Rebreanu a afirmat în 1927 ideea unei Europe diverse și unite.*

Europa, spune spune un personaj al său, ar trebui „să desființeze toate granițele cu pașapoartele, să adopte un singur fel de bani, ca dolarul... să facă repede Statele Unite Europene, un fel de USE ca și USA” (*„Metropole”, 2004, pg.128*).

Citind acest text, la opt decenii după ce a fost scris și la doi ani după intrarea României în UE, poți avea sentimentul că te afli, asemenea personajului lui Gabriel Garcia Marquez din „*Un veac de singurătate*”, în fața unei cărți care îți taie răsuflarea, câtă vreme, deși scrisă cu multă vreme înainte de-a te naște, textul cărții vorbește chiar despre tine și despre ceea ce, *aici și acum*, tocmai ți se întâmplă.

ANEXĂ

STRĂINUL ÎN OPERA LUI L.REBREANU. PROFILE, TRĂSĂTURI, STEREOTIPURI ILUSTRATE PRIN TEXTE

Armeanul:

„țărani îi zic „Armeanul” fiindcă vorbește foarte stricat românește, iar copiii „Șchiopul” fiindcă umblă în două cărje. [Sencovici, comerciant în Maieru n.n.] are o față neagră ca un harap, o chelie ca o lună plină și o pereche de ochelari pe care toată ziua îi freacă și îi curăță cu un petec de flanelă gălbuie, și care totuși sunt veșnic unșuroși. Din pricina cheliei răcește ușor și suferă deseori de guturai, iar cu ochelarii nu vede bine și de aceea nici nu-i pune decât atunci când se ceartă cu armeanca sau are ghinion la cărți... Șchiopul întinde armonica întoarce ochii pe dos și cântă falș o melodie armenească târâgănată și monotonă...” (*„Idilă de la țară”, vol. „Golani”, 1965, pg157-158*)

Bulgarul:

„Părinții celor trei frați Ilarie, Spiru și Aretia au fost bulgari și se numeau Danielef... Au venit în țară ca lucrători la alți bulgari care țineau cu arendă pământuri în lunca Argeșului și făceau bani cultivând intensiv zarzavaturi pe care le vindeau la Pitești, plecând iarna cu banii adunați înapoi peste Dunăre. Danielef a fost mai harnic și a ajuns repede din pălmaș arendaș întâi de un pogon, apoi de mai multe... Când s-a mai înstărit , și-a cumpărat casă în Pitești..., a început să se numească Dăniloiu, cum l-a învățat un avocat, și s-a împământănit prin cameră și Senat, cheltuind destule parale cu ocazia aceasta” (*„Amândoi”, 2006, pg.59-60*)

„- ...Zgârcenia oricât de aprigă, nu poate explica o viață de ticăloșie materială desăvârșită!... Explicația o dă numai rasa, domnule jude! Ce ideal de trai poate să aibă un om coborând din părinți care numai duminică aveau pe masă mâncare caldă?... Eu eram copil când a murit bătrânul Danielef bulgăroiul cum îi zicea lumea în piață cu un fel de ură amestecată cu admirație” (*idem, pg.70*)

Cehul:

„...Obrajii sublocotenentului (Svoboda, n.n.) de sub ștreang se umplură de viață, iar în ochii săi rotunzi se aprinse o strălucire mândră învăpăiată, care parcă pătrundea până în lumea cealaltă.. Pe Bologa, la început, privirea aceasta îl înfricoșa și îl întărată. Mai pe urmă însă simți limpede că flacăra din ochii condamnatului i se prelinge în inimă ca o imputare dureroasă... Încercă să întoarne capul și să se uite aiurea, dar ochii omului osândit parcă îl fascinaseră cu privirea lor disprețuitoare de moarte și înfrumusețată de o dragoste uriașă. În cele din urmă Bologa se aștepta ca gura condamnatului să se deschidă și să scoată un strigăt îngrozitor de izbăvire, întocmai ca cei dintâi credincioși care, în clipa morții silnice, vedeau pe Hristos... Svoboda, fără să-l privească lepădă îndată mantaua și rămase într-o haină civilă cu gulerul răsfrânt care-i lăsa gol gâtul alb, subțire și lung. Pe urmă scoase pălăria, își netezi părul pe frunte și sărută lacom crucea din mâna preotului, închinându-se repede... Se uită împrejur o clipă, puțin uluit, ca și când ar fi uitat ceva. Apoi cu o licărire de bucurie, își aduse aminte și se sui pe scăunelul de lângă stâlpul de brad. Cu privirea lucitoare, cu fața albă și luminată, părea că vrea să vestească oamenilor o izbândă mare” („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg.22)

„...Trei ofițeri din regimentul meu, unul chiar din divizionul meu, toți cehi, au fost prinși într-o noapte, între linii, cu planuri și cu hărți și cu secrete. Eu [Otto Klapka, n.n.] eram să fiu al patrulea, dar în ziua plecării am primit de acasă o scrisoare și m-am ascuns ca un hoț... Când s-a citit amenințarea spânzurătorii, au strigat toți trei într-un glas, acolo, înaintea Curții „Trăiască Boemia!” în vreme ce eu tremuram ca un biet cerșetor, de milă... Când le-au pus ștreangul de gât, m-am uitat bine în ochii lor... Strălucneau cumplit, ca niște luceferi prevestitori de soare, și atât de măreț și cu atâta nădejde, că toată fața lor părea scaldată într-o lumină de glorie. Atunci m-am simțit mândru că sunt frate cu cei strălucitori de sub ștreang și am dorit moartea cu o însetare uriașă!” („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg.54-55)

Evreul :

„Nimeni în toată Vărarea nu mi-e mai drag ca jupânul Aron. De câte ori mă trimite tata să-i aduc pe datorie un sfert de drojdie jupânul nu se lasă până nu-mi dă două trei bomboane, adăugând cu un zâmbet trist în ochii foarte albaștri: ca să-ți aduci aminte de mine când n-oi mai fi” („Cuibul visurilor”, vol. „Calvarul”, 1965, pg.9)

„Apoi Ițic îl cunoștea bine [pe Ghioagă n.n.] de-acasă din Fălțiceni, unde dânsul avea un han mititel și o ogradă destul de mare să poată găzdui joia, în ziua bălciului, pe țărani care veneau să târguiască. Ghioagă trăgea la Ițic de zece ani, încât se împrieteniseră de-a binelea, ajutându-se omenește la necazuri. Acum doi ani tocmai pe vremea asta, când nu i-au ajuns banii, Ițic a sărit frățește și, din toată sărăcia lui, i-a împrumutat patru poli ca să nu scape chilipirul. Adevărat că nici pâna azi nu i-a întors datoria, dar nu face nimic, căci și Ghioagă e om nevoiaș, cu cinci copii și fără pământ” („Ițic Ștrul dezertor”, în vol. „Calvarul”, EDL, 1965, pg. 224)

„-... Lumea nu vede în cele ce se petrec în Moldova decât o agitație contra ovreilor. Și cum spuneai tu adineaori, ce pagubă dacă o să mănânce bătaie niște jidani? Lasă-i să mănânce. E o supapă de siguranță. Bătând pe jidani, țărani se vor răcori și vor uita de ceilalți boieri și arendași, care nu-s jidani, dar care îi exploatează la fel dacă nu și mai rău. Să nu-ți închipui că astea-s vorbe de clacă, puiule! Urmărește toată presa! Pretutindeni, mai în surdină, mai pe față sunt justificate, aprobate, chiar blagoslovite sălbăticiile țăranilor răzvrățiți, cu scuza subînțeleasă bineînțeles „jos jidanii”. Se spune că e o cauză sfântă la mijloc...Cu toate astea, în loc să i se caute soluții cinstite, care să aline cât de cât mizeria țărănească, toți toarnă untdelemn pe foc” (Răscoala”, 2007, pg.232)

„ Belciug își înghiți mânia și căută să-l potolească cu o dojană blândă:

- Rău faci, Vasile, că nu te sfiești măcar de tineretul care te vede mereu pe două cărări. Omul de treabă nu se ține toată ziua numai să îmbogățească pe jidovi și să-și otrăvescă trupul cu hâlbăriile lor drăcești” („Ion”, 2007, pg.25)

„ -Unde te ascunzi, târtane, fi-ți-ar neamul de ocară!...” („Ion”, 2007, pg.31)

„Pe jidovi îi îngroapă înfășurați doar într-un giulgiu, fără coșciug” (Cuibul visurilor, vol. „Calvarul”, 1965, pg.9 ,, pg.10)

„Șulăm se așeză fără curaj. Plecarea institutorului îl opărise, oricât își zicea în gând că slujba-i slujbă...Despre Iosipovici știa că nu ține legea și nu mănâncă cușăr, prin urmare e ca și un străin” („Cumpăna dreptății”, vol. „Calvarul,, pg.277).

Francezul

„Francezii își trăiesc viața cumpătată, sobră. Străinii caută la Paris lux, extravaganță, petreceri, veselie. Și găsesc de toate, în abundență. Dar autohtonii nu participă, sau cel mult ca antrenori. Miile de magazine cu obiecte de lux, miile de localuri de petrecere ar da faliment dacă n-ar fi năvala permanentă de străini dornici de ele, numai de ele.” („Metropole”, 2004, pg.137-138).

„Pe trotuare, în prăvălii, în autobuze, în metropolitane, în localuri de spectacole pretutindeni copilul are întâietate. „Loc copilului! Respect copilului! Admirație copilului!” Sunt lozinci neexprimate, dar scrupulos urmate. Nicăieri nu se observă un cult mai pronunțat pentru copil ca în Franța.” („Metropole”, 2004, pg.138)

„În fiecare dimineață când ies, oricât aș fi de grăbit, mă oprește un răstimp librăria de alături. E un local modest, ca mai toate librăriile pariziene, cu vitrinele întinse afară pe teșghele ieftine, până în mijlocul trotuoarului...Printre teșghele mișună veșnic curioșii. Cei ce zăbovesc mai îndelung sunt studenți care n-au mijloace să cumpere și care citesc aici cartea pe care le-o poștește inima. Și mai sunt alții însetați de carte, tineri și bătrâni care-și hrănesc astfel sufletul cu lectură care le trebuie... Cartierul latin e plin de librării, trotuarele lui oferă cărți la fiecă pas. Și buchiniștii legendari de pe chei și cei de la Odeon. Parcă e o cetate a cărții... Nicăieri în lume cartea nu e mai prețuită ca în Franța. În alte țări poate să se citească mai mult, să se tipărească mai multe cărți. Aici cartea e o realitate vie, un factor social cu influență covârșitoare” („Metropole”, 2004, pg.142-143)

„Ziaristul francez se consideră scriitor înainte de toate, chiar când munca ziaristică îi impune obligații de șablon, ceea ce se constată din însuși felul îngrijit literar în cum sunt scrise mai toate ziarele franceze... Firește, posibilitatea presei franceze de-a persevera în tradiția ei sănătoasă și nobilă se datorează educației cititorilor francezi care ar respinge o gazetă în care, în afară de informație, n-ar găsi și un gând bun exprimat într-o formă frumoasă... E curios că toți francezii intelectuali știu să scrie foarte corect; nu mânuitorii de profesie ai scrisului, ci avocați, ingineri, medici, profesori... Pe când în alte țări – nu mă gândesc la noi ci la Anglia, Germania, Italia, America – scrisul corect e un apanaj al scriitorilor, iar restul, dacă se manifestă în public, e lamentabil... Singură Franța, tocmai fiindcă are cititori pregătiți și mereu însetați de adevărata hrană spirituală, a izbutit să-și mențină nivelul intelectual pe care, orice s-ar zice, îl exprimă în primul rând nivelul publicațiilor periodice și însemnătatea ce o au ele în mișcarea ideilor. Evident toate acestea conferă Parisului o mare superioritate, de altfel recunoscută în domeniul intelectual, asupra tuturor neamurilor. Parisul e arbitru de necontestat. De aici pornesc și aici se consacră sau se destramă toate curentele, toate inițiativele. Aici e centrul firesc al vieții spirituale. Aici e Cetatea Luminii .Cetatea Cărții a făcut Cetatea Luminii. Literatură, artă, chiar știință, numai aici pot dobândi brevet universal” („Metropole”, 2004,pg.144)

„Pe străzile Parisului defilează constant toate neamurile pământului. Albi, negri, galbeni, arămii, australieni sau argentinieni, ruși sau spanioli, scandinavi ori italieni, americani ori japonezi, bulgari și turci, unguri și români, germani și polonezi, indieni sau africani - toate continentele, toate climatele, toate temperamentele. Răsună discret toate limbile. Și totuși nici o clipă caracterul francez al metropolei nu e atins. Libertatea cea mai largă pentru toți și poate de aceea toți se simt acasă, în aceeași comunitate” („Metropole”, 2004, pg.148).

Grecul:

„Din curtea primăriei tocmai ieșea arendașul Platamonu însoțit de băiatul său Aristide, student la București, foarte bine îmbrăcat și frumușel, cu trăsături fine, cu niște buze cărnoase și umede...”

Îndată ce se depărtară puțin, Dragoș murmură:

- Nu e fată și femeie tânără de care să nu se lege javra asta grecească! Tatăl despoaie pe bărbați și băiatul pe femei” (idem, 2007, pg.80)

„- ... un arendaș harnic și priceput, bun platnic. Se îmbogățește văzând cu ochii. Cu toate acestea sau poate din pricina asta, nu se bucură de simpatii. Drept este că nici lui nu-i prea pasă de simpatii și își vede de treburile lui” („Răscoala”, 2007, pg.55);

„-... după cum am prins eu întâmplător de la oameni, parcă și grecu ar umbla s-o cumpere [moșia Nadinei, n.n.], iar oamenii, ce zic, de ce s-o ia grecul și să n-o luam mai bine alde noi” (idem, pg.68);

„[Platamonu n.n.] era grec născut în țară. Nu știa grecește decât vreo zece cuvinte. Dragostea pentru elenism și-a manifestat-o botezându-și copiii cu nume eroice, băiatul Aristide și fata Elena. Astfel se naturalizase și spera că fiul său, făcând politică, va ajunge deputat. De aceea cheltuia cu el să studieze dreptul și-i împlinea toate dorințele. Aristide însă nu moștenise hărnicia tatălui său. Îi plăceau mai mult petrecerile și femeile, decât cărțile. Era de trei ani student și încă nu luase nici un examen, pretextând că vrea să fie perfect pregătit („Răscoala”, 2007, pg. 128).

Italianul

„În vagon, pe coridor, oamenii vorbesc mai tare, mai dulce, o limbă melodioasă, pe care o înțelegi chiar fără să o cunoști. Un conductor tânăr vine, bine îmbrăcat, curat, aproape cochet. Pe față i-e întipărită o delicatețe firească, iar în glas murmură politețea:

- Grazie... grazie... „

Peste un răstimp apare cea dintâi cămasă neagră. Un milițian fascist. Un bărbat de vreo treizeci de ani, boneta cochetă în cap, tunică strânsă pe corp, de subt care, la gât, se vede cămașa neagră cu gulerul răsfrânt. În privirea lui e vioiciune și avânt. Trecând, aruncă ochii în compartiment, niște ochi care parcă se interesează dacă totul e în ordine, dacă nu e vreo reclamație, dacă nu e nevoie de ajutor?” („Metropole”, 2004, pg. 73)

„Aici [în Italia n.n.] fiecă petec de pământ, un copac, o colibă, orice cătun și fiecare oraș reprezintă trei mii de ani de străduinți de perfecționare la care n-au contribuit numai oamenii trecători, ci însuși Dumnezeu atotputernicul... Armonia aceasta desăvârșită nu se mai găsește nicăieri în lume. Alte țări te impresionează cu civilizația lor specifică în care și-a găsit expresia geniul specific al poporului respectiv. Italia e unică pe pământ. Aici spiritul latinității prin încordări milenare, s-a cristalizat în forme definitive. A fost odinioară leagănul latinității Italia; azi e mai mult e însăși întruchiparea spiritului latin.

Cel mai miraculos ferment civilizator în evoluția omenirii, spiritul latin a rămas...spiritul acesta continuă a anima sute de milioane de oameni... ca un resort tainic de forță creatoare.” („Metropole”, 2004, pg 76-77)

„ e vorba de un popor atât de artist ca italienii” (Metropole, 2004, pg. 83)

„se zice cu dreptate că, poporul italian, e artist... cum să nu fie dacă are posibilitatea să-și facă educația, la fiecă pas, prin contactul direct cu marile opere de artă, respirând în general pretutindeni o atmosferă în care plutește permanent creația artistică cu un trecut de aproape trei milenii?!... Iacă, aici, biserica creștină, adăpostind pe Michelangelo, e susținută de douăzeci de coloane antice, uite-le! Și în fiecare colțisor vei găsi grija de frumos a fiecărei generații... creștinismul victorios a devenit un mare creator de artă și colecționar. Credința și arta pornesc din aceeași rădăcină a sufletului omenesc. De aceea poate toate religiile când s-au impus, caută să se exprime și prin opere de artă” (idem, pg.97)

„Temperamentul fierbinte al oamenilor împrumută orașului [Roma, n.n.] o înfățișare de febrilitate, de vioiciune de intensitate” (idem, pg. 101)

„Dolce farniente a fost o caracteristică a Italiei până deunăzi, un atribut peiorativ. Adică țara leneviei, a neputinței, a poeziei ieftine a degenerării. O literatură întreagă mai ales străină, glorifica tâmpit o asemenea minciună. Iar italienii înșiși se complăceau și se sileau să pară aievea în lumina aceasta îndoielnic poetică. Urmașii Romei erau astfel, în ochii lumii, un popor trândav, incapabil de vreo sforțare serioasă, creat de Dumnezeu înadins, ca să aibă și austrieicii pe cine să bată, niște oameni care stau toată vremea cu burta la soare, mănâncă diverși pepeni și cântă romanțe sentimentale, pândind și primind pomana străinilor.

Mi s-a părut totdeauna o injurie pentru poporul italian să fie privit așa și o aspră nedreptate. Poporul acesta orgolios, nobil, brav, fin și inteligent cum nu mai este altul pe pământ asupra căruia s-au năpustit două mii de ani toate pozele cuceritoare, care a fost ciuntit, ciopârțit, împărțit, schingiuit, sângerat, jefuit de toți barbarii istoriei, care și în timpurile de cumplită restriște, a dăruit omenirii operele și monumentele fundamentale ale civilizației actuale... Poporul italian trebuie să muncească din greu ca să trăiască și să-și păstreze locul sub soare. Numai un popor harnic și iubitor de muncă a putut face dintr-un pământ sterp grădina minunată care este toată Italia” („Metropole”, 2004, pg.103-104)

Neamțul:

„[Doctorul Meyer, n.n.] un ursuz taciturn, suferind de insomnie, cu o dragoste specială pentru „clienții” lui, cum le zicea celor din tranșee (“Pădurea spânzuraților, 2007, pg.48)

„Picanteria germană, subt formele cele mai variate, se oferă peste tot cu o tenacitate sistematică. În vitrine și la chioșcuri reviste pornografice etalează toate goliciunile, organul de publicitate al homosexualilor te poartă la restaurantul prietenilor de idei, cutare magazin oferă adresa clubului lesbianelor sau pe al asociației hermafroditelor. Pretutindeni carne, carne, carne! Parcă republica germană, decretând libertatea nelimitată, ar fi rupt zăgăzurile tuturor desfrâurilor” („Metropole”, 2004, pg.48-49).

„Germanul iubește diferențierea vestimentară pe profesii, dar numai uniforme pentru servicii inferioare: personalul hotelurilor, funcționarii tramvaielor și autobuzelor, servitorii birourilor... Soldații însă nu se mai văd, cu atât mai puțin ofițeri. Marele oraș astfel pare a-și fi pierdut o caracteristică primordială. Civili au ajuns la putere, aici ca pretutindeni... Berlinul fără soldați totuși mi-a apărut ca o casă fără stăpân și unde nu e stăpân... Germania nu poate trăi fără stăpân. De aceea totul se înfățișează oarecum provizoriu. Ca un interregnum – o perioadă de tranziție între stăpânul de ieri și cel de mâine care trebuie să vie, care se pregătește să apară. Un stăpân nou, mai sever, mai neînduplecat, mai cu morgă poate decât cel vechi. Unul care nici măcar nu e grăbit să se prezinte, fiindcă timpul îi netezește calea, îi inlesnește organizarea” („Metropole”, 2004, pg.57-58).

„Despărțirea de ultimul kaizer, așa de puțin respectuoasă, așa de tumultoasă, are în ochii bunului suflet german înfățișarea unei revoluții formidabile. Și totuși mai blajini revoluționari decât nemții nu se poate să existe pe lume... Mulțimea germană nu va putea face revoluție niciodată din pricina spiritului de disciplină. Revoluție în Germania va face numai o minoritate îndrăzneată, violentă. De altfel ca peste tot. Mulțimile nu fac revoluții, ele le suferă sau le ajută sau le împiedică. Germanul execută orice dacă are ordin” („Metropole”, 2004, pg.60- 61)

Polonezul

„Cea dintâi gară poloneză. Ordine desăvârșită și liniște. Câțiva soldați foarte bine îmbrăcați, dar fără arme. Câțiva funcționari. Și toți serioși, gravi. Unde e veselia de la noi?... Soarele încălzește pământurile muncite... decepția începe să mă supere. Când ți se promite o revoluție și ți se oferă în schimb ordine mai multă ca la tine acasă, să nu fii nemulțumit?... Măinile omului, harnice, sârguitoare, au șters stricăciunile războiului, au acoperit cu grijă rănilor trecutului distrugător” („Metropole”, 2004,pg.33;38)

Rusul :

„Unde-s muscalii?” își zice Haramu încet, și întrebarea începe să-l chinuiască. Unde-s?Unde-s?”

În față nu se vede decât spatele lui Boroiu, cu ranița și cu bidonul care zăngăne necurmat, și vârful șepcii. Îi mai trece o dată prin cap că Boroiu îi vrea moartea, dar îndată se gândește iar: ”unde-s muscalii? Și se înfurie, parcă i-ar fi tras cineva o palmă. Auzi, război fără muscali!...Rușine!” („Hora morții”, vol. „Golani”, pg.202)

„ E [Ștefan Alexandrovici Poplinski, emigrant rus, având origini poloneze,n.n.] un om foarte bun, blând și sentimental. A fost ofițer în garda imperială și, în vremea războiului aghiotant al țarului. Avea mari proprietăți în Ucraina apuseană și e unicul descendent al unei familii nobile de origine poloneză” („Adam și Eva”, 2004, pg.216)

„Da, [ucrainienii, n.n.] am fost și suntem mereu confundați cu rușii! Străinii ne confundă, dar rușii niciodată! Numai rușii au făcut să se răspândească în lume minciuna asta, socotind că astfel ucigându-ne în conștiința celorlalte popoare, ne vor putea înghiți mai ușor și pentru eternitate. E unul dintre străvechile lor mijloace de-a ne distruge” („Metropole”, 2004, pg.34)

„Revoluția rusească părise că va realiza în sfârșit Ucraina. Părerea a durat numai o clipă, apoi totul s-a stins. Sovietismul rusesc știe să înăbușe Ucraina tot atât de bine ca țarismul”(idem, pg.35)

Sasul

„știindu-i fără mulți bani în orașul cu cheltuieli mari Enyedi i-a îndreptat la un sas din Orăștie care se așezase de vreun an pe-aici deschizând o cârciumă cu han pentru oameni mai săraci, afară la marginea orașului. Le-a dat și o scrisoare ca să-i primească și să-i găduiască ieftin. S-au învoit repede cu sasul să doarmă pe unde se va putea, să mănânce ce se va găsi, să rămâie la dânsul cât vor dori, numai în schimb să-i muncească ce va trebui” (Crăișorul, 2006, pg.32)

„Era grăsun, cu o față strălucitoare de bunătate” [maiorul Altmayer, ”comisar de război, comandantul biroului de recrutări] „Crăișorul”, 2006, pg.56)

„Sublocotenentul, un sas lug și roșcovan, cu glasul lung, adună plutonul într-un pâlc. Vorbește stricat românește. Vrea să fie energetic, dar vocea îi tremură:

- Inamicul e aproape, feciori!... În curând primim botezul de sânge... fiți bărbați! Românu-i viteaz... Fiți români!

Soldații ascultă tăcuți, cu gura căscată, parcă n-ar pricepe. Și sublocotenentul vorbește mereu. Împăratul...români...muscali...dușmani...!(„Hora morții”, vol. ”Golani”, 1995, pg. 196).

Secuiul

„o patrulă de grăniceri secui, cu armele pe umăr, cu căciulile pe ureche, se plimba agale, făcând înconjurul pieței, schimbând vorbe de șagă cu orășencele tinere care se simțeau măgulite de atenția uniiformelor pompoase” (Crăișorul, 2006, pg.141)

„un căprar mustăcios își blestemă soarta care l-a pedepsit să n-aibă odihnă nici măcar în ziua de Anul nou din pricina unor tâlhari pe care mai bine i-ar fi spânzurat unde i-au prins, în loc să-i poarte cu alai ca pe niște grofi... A doua zi convoiul plecă înainte. Soldații, odihniți, erau mai veseli. Căprarul mustăcios avusese chiar răgaz să facă o coroană de nuiete, în formă de roată, pe care în momentul plecării o puse pe capul lui Horia, strigând:

- Uite craiul valahilor!” (Crăișorul, 2006, pg.144)

„un locotenent secui foarte mustăcios și cu nasul vânăț, gesticula ca un desperat, sporovăia mereu nemțește și se întrerupea brusc spre a înjura lung pe ungurește. Atunci David a făcut ceea ce nu făcuse niciodată: a întrebat pe căpitanul croat ce s-a întâmplat. Doi sublocotenenți au sărit fripți: ce s-a întâmplat? țipară pițigăiat. Dumneata nu știi?... Dumneata dormi, dumneata...

Căpitanul mai potolit îl lămuri:

- S-a întâmplat amice că românii dumitale ne-au sărit în spate...

- Ca niște bandiți, ca niște tâlhari! S-au repezit în Ardeal, poate că în clipa aceasta sunt în satul meu, poate că ticăloșii acuma devastează casa mea părintească! răcni locotenentul secui cu o privire sălbatică” („Catastrofa” în vol. „Calvarul”, 1965, pg.31)

Tiganul

„ Cei trei lăutari cântă lângă șopron să-și rupă arcușurile . Briceag, cu piciorul pe o buturugă, cu cotul stâng pe genunchi, cu obrazul culcat pe vioară, cu ochii închiși, își sfârâie degetele pe strune și cântecul saltă aprig înfocat. Holbea e chior și are un picior mai scurt, iar la vioară numai trei coarde, dar secondează cu aceeași patimă cu care Găvan, un țigan urât și negru ca un harap, apasă cu arcul pe strunele gordunii. Din când în când Briceag se oprește să-și acordeze vioara. Holbea și Găvan atunci își îndoiesc meșteșugul ca să păstreze măsura. Apoi Briceag reîncepe mai aprins, strâmbându-se uneori la Holbea, alteori la Găvan, cu deosebire când schimbă melodia.” („Ion”, 2007, pg.11)

„Ion ascultă câteva clipe mirat cum înjură Briceag. Apoi deodată se aprinde ca focul și izbucnește răgușit:

- Ho, cioară, fiți-ar neamul de răs, ho!.. și închide pliscul că te pocnesc de-ți sar măselele tocmai în curtea bisericii!...

Briceag a mai pățit-o cu Ion; tace. Numai după ce flăcăul se îndepărtează bodogănind, începe iar să se necăjească cu ceilalți lăutari pe țigănește” (idem, pg.16)

„- Nouă nu ne dai un păhărel, vere? Se linguși Holbea, zgândărindu-l cu arcușul.

- Să vă dau, cioroilor, fire-ați ai naibii! Răse George foarte mulțumit că au să-l vadă toți cum cinstește el pe țigani.” (idem, pg.20);

„- Goghi! Goghi!...

Era numele țiganului din Bistrița care avea cel mai vestit taraf de lăutari din județ, care fusese angajat spre a mări splendoarea petrecerii și din pricina căruia se amânase până acuma balul... Goghi avea grijă să nu scadă însuflețirea. Romanțele cele mai noi și mai frumoase mergeau drept în inimile înfierbântate. Arcușul lui părea fermecat. Cântând trecea de la o masă la alta, ciocnea câte un pahar ici colo, arunca priviri galeșe domnișoarelor, ca orice lăutar răsfățat.” („Ion”, 2007, pg. 132-134)

„Bordeiele țiganilor se înșirau la marginea uliței, ca niște cerșetori murdari, porniți veșnic pe sfadă” („Cuibul visurilor”, în „Calvarul”, pg. 11).

„- ...Parc-ai fi din țigani nu din oameni de omenie!” (Ion”, 2007, pg.353).

Ucrainianul

„În fața ofițerilor [căpitanul Cervenco n.n.] trecea ca un fel de menonit fiindcă în doi ani de război nicodată nu pusese mâna pe vreo armă, ci mergea în lupte numai cu un băț de trestie și cântând cântece bisericești... Extrem de conștiincios în serviciu și disprețuitor de moarte, superiorii îl lăsau în pace, mulțumindu-se a zice că-i cam scrântit” („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg.43)

„Suntem [ucrainienii n.n.] un popor cu vreo cînzeci de milioane de oameni, cu limba noastră unitară, cu literatura noastră, cu istoria noastră, și totuși azi când neamuri mărunte ca estonienii sau lituanienii și-au dobândit libertatea și independența națională, noi continuăm a fi prada a patru sau cinci state diferite... am fost și suntem mereu confundați cu rușii... fiindcă suntem poporul cel mai blând și cel mai pașnic de pe fața pământului, noi am ajuns să fim socotiți drept un dialect rusesc... Conștiința națională am avut-o, întotdeauna, altfel cum ne-am fi păstrat limba și credința? Conștiința politică însă mai de loc. De-abia târziu o mână de intelectuali ieșiți din sânul poporului a început să se revolte împotriva nedreptății multiseclare și să reclame libertatea Ucrainei, sau cum s-ar zice acuma: Ucraina pentru ucrainieni. Speranțele s-au îndreptat când într-o parte când în alta. Unii au crezut că învierea Ucrainei va fi rodul revoluției și al prăbușirii țarismului și au fost revoluționari în Rusia. Alții au avut încredere în sinceritatea Austriei care a privit cu ochi simpatici mișcarea noastră ucrainiană, evident nu de dragul nostru, ci pentru că mișcarea noastră slăbea puterile colosului rusesc” (Metropole, 2004, pg.34-35).

Ungurul

„Fișpanul comitetului Albei era baronul Kemenyi, trufaș, disprețuitor și fără inimă, de la care nici un iobagiu n-a primit decât vergi sau furci... vorbea atât de bine românește că oamenii spuneau c-ar fi chiar român sau măcar de neam românesc” („Crăișorul”, 2006, pg.53- 54);

„Enyedî era un om foarte cumsecade, crezător la necazurile celor nevoiași, săritor și cu vorba și cu fapta, măcar că ungar și domn. Înalt, subțire, slab, cu o bărbuță gălbuie, vorbea românește ca un român. Se trăgea dintr-un sat de pe lângă Aiud, și cunoștea toate durerile iobagilor” (idem, pg., 31)

„Toate privirile se întoarseră spre Varga... Privirile acestea mulțumiră orgoliul huzarului brun, tânăr, frumos, cu mustăcioara tunsă și cu înfățișare încăpățanată. Era nepotul profesorului de filosofie de la Budapesta și avea ambiția să fie socotit mare cunoscător de cai. Apostol îl întâlnește des în casa profesorului și cu toate că i s-a părut gol și fudul s-a împrietenit cu el, având altfel un suflet deschis și leal”; („Pădurea spânzuraților”, 2007, pg.44)

„...Ungurii au pentru sârbi numele de dispreț „raț” și „bunievat”, întocmai ca pentru noi „olah” („Metropole”, 2004, pg.72)

„...Există un mijloc de luminare a străinilor asupra valorii unui popor: contactul personal. Impresia bună pe care o lasă un român se răsfrânge negreșit asupra țării. Omul e dispus să-și generalizeze părerile. Ungurii mai cu seamă au știut totdeauna să tragă mari folose de pe urma acestui fel de propagandă... Românul pare a nu fi în stare să-și lase acasă certurile, bârfele, rufele murdare.” (idem, pg.85)

Bibliografie

- C.G. Jung (2003) „Despre fenomenul spiritului în artă și știință”, Editura Trei
- C.G. Jung (2003) „Arhetipurile și inconștientul colectiv”, Editura Trei
- L. Rebreanu (1965), „Calvarul” Editura Pentru Literatură, București
- L. Rebreanu (1965) „Golani”, Editura Pentru Literatură, București
- L. Rebreanu (2004) „Teatru”, Ed.Liviu Rebreanu, București
- L. Rebreanu (2004) „Metropole”, Ed.Liviu Rebreanu, București
- L. Rebreanu (2004) „Adam și Eva”, Ed.Liviu Rebreanu, București
- L. Rebreanu (2004) „Gorila”, Ed.Liviu Rebreanu, București
- L. Rebreanu (2006) „Jar”, Ed.Liviu Rebreanu, București

- L. Rebreanu (2006) , „*Amândoi*” , Ed.Liviu Rebreanu, București
L. Rebreanu (2007) , „*Răscoala*” , Ed.Regis, București
L. Rebreanu (2007) , „*Ion*” , Ed. Regis, București
L. Rebreanu (2007) , „*Pădurea spânzuraților*” , Ed.Universitară, București
L. Rebreanu (1967) , „*Ciuleandra*” , Ed.Pentru Literatură, București

Notă: studiu publicat în volumul - ”*Străinul. Schiță imagologică*”, *coordonator:*
conf. dr. Carmen Dărăbuș, Editura Universității de Nord, Ethnologica,
Baia Mare, ISBN 978-973-88841-3-7